



# Skapa och använda lättläst

Blogg av Sabira Ståhlberg i samarbete med Maria Viitasalo

1. Att skriva lättläst
2. Lättlästa illustrationer
3. Lättlästa e-böcker – samma läsupplevelse?
4. Ljudböcker: Läsa med ögon – och öron?

*Projekten "LäsLätt 2020 för ökande och spridning av information om lättläst"  
och "LäsLätt 2.1 för skapandet av nytt digitalt material om lättläst"  
stöddes åren 2020 och 2021 av*



**Svenska  
kulturfonden**

## 1. Att skriva lättläst

*Författaren, forskaren och internationella föreläsaren, filosofie doktor Sabira Ståhlberg har skrivit två dussin lättlästa böcker och närmare hundra vetenskapliga, populärvetenskapliga och skönlitterära verk. År 2001 utkom Sabiras första lättlästa bok, Miranda, och efter den flera innovativa och pedagogiskt lättlästa böcker om olika ämnen, från klimatförändringar till artificiell intelligens. Vad inspirerar en akademiker och skönlitterär författare att skriva lättläst?*

**Sabira:** I början var jag mest nyfiken på hur en lättläst text blir till, vilka **processer** som sker i mitt huvud och hur läsarna uppfattar det jag skriver. Lättläst text kan förstås väldigt olika av olika läsare. Småningom blev jag intresserad av utmaningen att skriva lättfattligt om **komplexa** och svåra frågor. I mina vetenskapliga skrifter måste jag ofta förklara med svåra ord. Då jag skriver lättlästa texter behöver jag bearbeta och förtäta informationen på ett annorlunda sätt.

Det kräver **fördjupning** av kunskaper och att jag verkligen förstår vad jag skriver om. Ämnet ligger ofta långt från min egen kulturellt och språkligt inriktade forskning och bakgrund. Fysik, kemi, ekologi, datateknik och andra liknande ämnen kan kräva **flera månader av läsning, experiment och efterforskningar** innan jag har skaffat tillräckligt kunskap och förståelse för att kunna skriva.

*Hur skiljer sig skapandet av en lättläst bok från andra böcker?*

**Sabira:** Skrivprocessen är ganska lika. Jag läser, tänker och skriver i dagar, veckor, månader. Men då jag skriver lättläst använder jag kortare rader och lättare ord. Mina första böcker krävde mer redigering, men numera kan jag **skriva direkt på lätt språk**.

För lättlästa böcker behöver jag inte fundera så mycket på beskrivningar av platser eller personer. Jag kan koncentrera mig på **berättelsen** och **händelserna**. De ska vara spännande och samtidigt ge information. Beskrivningarna är koncisa och tydliga. En lättläst text ger just så många förklaringar som behövs för att väcka läsarens tankar och fantasi.

Viktigt är att boken uppmuntrar till läsning. Den borde alltid vara läsbar och tilltalande för många olika slags läsare i alla åldersgrupper. Därför arbetar jag mycket med att skapa texter som innehåller **flera nivåer** i berättelsen.

*Hur reagerar läsarna?*

**Sabira:** Varje bok går igenom en lång process när jag skrivit färdigt manuskriptet. Illustratören Maria Viitasalo och lärare granskar de **pedagogiska** aspekterna. Testgrupper, som består av läsare i olika åldrar och med olika behov ifråga om läsning, **kommenterar** och ger synpunkter.

Efter det redigerar jag manuskriptet flera gånger och skriver ofta om delar tills texten känns rätt. Innan boken går i tryck översätter jag den till engelska. **Översättning** är ett effektivt sätt att hitta fel i texten.

Jag får regelbundet **feedback** från läsare och pedagoger i olika länder. Min främsta observation är att varje person eller grupp upplever böckerna på sitt **individuella** sätt. Samma bok kan väcka väldigt olika **reaktioner** och svara på många olika **behov** och **intressen**. Mitt mål är att skapa böcker som kan läsas av alla eller åtminstone av de flesta, oberoende av ålder, kunskap, intressen eller erfarenhet.

## 2. Lättlästa illustrationer

*I lättlästa böcker ska inte bara texten utan även **illustrationerna** vara lätta att avläsa. I jämförelse med andra böcker kan det verka som att lättlästa böcker innehåller för få bilder. Då lättlästa verk jämförs med färggranna, bildbaserade barnböcker blir skillnaden uppenbar. Någon som första gången bekantar sig med lättläst antar ofta därför att böckerna är lite tråkigare. Målet med lättläst litteratur är dock att **stöda och uppmuntra läsningen**. Därför är både bokens **design** och bilderna enkla och tydliga. Läsaren kan i lugn och ro koncentrera sig på texten.*

I en bok med många illustrationer ”läser” det mänskliga ögat främst bilderna. Forskningen visar, att texten får föga eller ingen uppmärksamhet. Bilderböcker är viktiga, men för att kunna utveckla läsförmågan och läsandet krävs en annorlunda layout som möjliggör fokusering på texten.

Då vi läser en sida minskar svartvita bilder på **impulserna** det läsande ögat får. Ögat kan obehindrat följa en rad till slut. Vi läser texten **utan att distraheras** av mängder av olika element.

Lättlästa böcker är layoutade så att det finns stora marginaler och mycket **fri yta** på sidan. Bilderna avgränsas från texten och läggs ofta på en **separat sida**. Läsaren kan inhämta informationen såväl från texten som bilderna utan att de blandas ihop. Förmågan att **avkoda** båda formerna av kunskap utvecklas effektivare då de kan processas skilt.

### Bilden berättar

I pedagogiskt lättlästa böcker stöder illustrationerna berättelsen. **Visuella versioner** av personer, platser och händelser ger läsaren möjlighet att förankra sin läsoplevelse i den verkliga världen. Bilderna berättar samtidigt **sin egen historia**, som breddar förståelsen för texten.

Bilderna får ändå inte vara för explicita. De ska inte fixera bokens värld vid en viss omgivning eller ge personerna specifika ansikten. Till exempel i Filip-böckerna visas oftast personerna från sidan eller bakifrån. Läsaren får **själv skapa sin bild** av karaktärerna, vilket gör att de lättare identifierar sig med personer och situationer.

**Placeringen** av bilder i en lättläst bok är ett val som kräver noggrann överläggning. Bilden får inte komma före händelsen. Den ska helst befinna sig nära skeendet den relaterar till. Ändå ska bilden inte avslöja överraskningar för tidigt, och den ska uppfylla funktionen av **stöd** för texten.

### Struktur och innehåll

En del lättlästa illustrationer skapas som **serier**. Samma bild kanske reflekterar händelser från flera kapitel, speciellt om kapitlen är mycket korta. Till seriebilderna kan läsaren till exempel skriva sina egna berättelser eller dialoger.

Andra illustrationer har bara ett enda element. Målet är att **förtydliga** texten eller visa något som finns i vår omgivning. I naturvetenskapliga böcker, där berättelsen innehåller mer fakta, behöver läsaren smälta informationen. Grafiskt enkla bilder är i så fall mer ändamålsenliga.

För alla lättlästa bilder gäller en princip: **Lätt att avläsa**. Bilderna ska också ha en egen tanke och förmedla en egen visuell berättelse.

### 3. Lättlästa e-böcker – samma läsupplevelse?

*Lättläst litteratur förväntas ofta vara enbart pappersböcker, men hur fungerar lättlästa e-böcker? Ger de samma läsupplevelse? Vilka är utmaningarna för läsaren?*

*E-böcker blir allt vanligare. Hurdana möjligheter kan digitala böcker erbjuda? Frågan om e-bok eller pappersbok är för många läsare en vane- eller smaksak, men för ovana eller svaga läsare kan den vara svår att lösa.*

Pappersbok eller e-bok?

En pappersbok **känns** på ett annat sätt än en e-bok, medan en e-bok har fördelen att texten kan **förstoras** till önskad storlek.

Det är lätt att **bläddra** i en pappersbok och snabbt få en uppfattning om till exempel hur långa kapitlen är. I en e-bok krävs att läsaren **klickar** framåt och bakåt för att se längden.

För en läsare som mest läser korta texter på internet kan en e-bok vara **första steget** till att läsa en hel bok. Bokpils pedagogiskt lättlästa böcker finns som e-böcker sedan 2016 och är idag gratis läsbara. Våra erfarenheter och feedback från läsare visar, att e-böcker kan ge **samma emotionella reaktioner och läsupplevelser** som pappersböcker. Beroende på läsarens tidigare erfarenhet och tekniska förmåga kan det krävas en viss **anpassningstid**. Samma gäller för läsare som inte är vana vid att läsa pappersböcker.

Format

Team Bokpil har valt att skapa lättlästa e-böcker främst i **PDF-format**. Experimenten med EPUB och övriga format visade att lättläst text inte fungerar inte lika väl med andra existerande varianter.

I en PDF-fil **bibehålls** de korta raderna, mellanrummet mellan raderna, radbrytningen, typsnitt och övriga viktiga element som gör texten lättläst. Sidan ser ut som i en **tryckt bok** och har mycket vitt utrymme. I format som EPUB försvinner alla dessa specifika element och texten blir svårare att tyda och avkoda.

Digitala böcker erbjuder nya möjligheter som **länkar**, extra **information**, **ordförklaringar** och **multimedia**. Dessa kan dock **störa läsprocessen** eftersom koncentrationen avlänkas från texten. Då extramaterial och uppgifter publiceras till exempel i slutet av kapitlet eller separat från själva texten får läsaren större möjlighet och utrymme att förkovra såväl sin läsförmåga som läsförståelsen.

Varje läsare är en individ som läser på sitt **individuella** sätt och har personliga läsbehov. Äldre personer och personer med nedsatt syn kan ha svårt att läsa pappersböcker och för dem kunde en e-boksläsare fortsätta att ge läsupplevelser. Personer som sitter mycket framför datorn kan behöva en pappersbok för att vila ögonen och njuta av läsningen.

Idag har vi den unika möjligheten att läsa böcker i olika format. Det är viktigt att även lättläst litteratur finns **tillgänglig** i elektronisk form.

## 4. Ljudböcker: Läsa med ögon – och öron?

*Ljudböcker blir allt populärare idag. Sverige är ett av länderna där industrin vuxit snabbast och det talas om att "läsa med öronen". Lärare och experter rekommenderar ljudböcker för läsovana eller omotiverade barn och tonåringar som inte ens vill ta i en bok. Istället för att läsa med ögonen lyssnar många nu på böcker. Men är det lika utvecklande för hjärnan som att läsa med ögonen? Hur inverkar lyssnandet på läsförmågan?*

**Högläsning** är viktigt för barnens språkutveckling även efter att de själva lärt sig läsa enligt nyare forskning. Men en viktig skillnad mellan högläsning och en ljudbok är att då föräldrar läser för sina barn sker **interaktion** och **utbyte** av åsikter och tankar.

Att läsa högt och samtala om en bok är i högsta grad **språkutvecklande**, för olika språknivåer, språkmelodier, tonfall och nyanser i språket används. En ljudbok kan också väcka tankar och berika språket, men det sker utan att lyssnaren behöver **engagera** sig eller **kommunicera**. Lyssnaren är en mottagare och inte en aktör.

Då ett barn lär sig läsa börjar hjärnan strukturera om sig och det skapas mer **hjärnmassa**. Ögonen **koordineras** med bearbetningen i hjärnan av ord och satser. Om barnet fortsätter att läsa och öva sina läsfärdigheter genom att läsa olika slags texter utvecklas också **tänkandet** och analysförmågan. Hjärnan blir snabbare på att plocka upp information och **bearbeta** den.

Läsförmåga behövs för att fungera i samhället

Det moderna samhället behöver **medborgare som kan läsa**. Personer som har svårt att läsa har också ofta problem med att sköta sina ärenden och fungera i samhället.

Allt fler ungdomar går ut skolan med **svag läsförmåga**. De som inte vill läsa eller upplever läsandet som alltför svårt kan komma in på litteraturens bana genom ljudböcker, men de måste **uppmuntras** även till att läsa pappers- eller e-böcker, och inte enbart till att lyssna. Lättlästa böcker kan stöda personer med utmaningar i att skaffa sig sådana läsfärdigheter, som kan göra läsandet **lättare** och **tillgängligare**.

Ljudböcker som textas på skärmen eller läses **parallellt** som pappers- eller e-bok är en annan möjlighet. Lyssna och läsa parallellt understöder utvecklingen av läsförmågan. Bokpils ljudböcker publiceras alla med text.

Ljudböcker som riktas till läsovana eller personer med läsutmaningar ska dock **inte ha extra element** som musik eller ljudeffekter eftersom de stör koncentrationen.

**I vilket fall som helst räcker det inte med att enbart lyssna på böcker.**

**Alla behöver också läsa för att utveckla färdigheter som krävs för att fungera i samhället.**